

COVID-19 SALGININDA YAŞLILARA YÖNELİK AYRIMCILIĞIN YAŞLI HAKLARI ÜZERİNE ETKİSİ

The Effect of Discrimination Towards the Elderly on the Rights of the Elderly during the Covid-19 Epidemic

Hülya UZUN*

Makale Gönderilme Tarihi : 12/04/2021

Kabul Tarihi : 23/05/2021

Öz

Günümüzde Covid-19 salgını tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu salgından en çok etkilenenlerin yaşlılar olduğu bildirilmiştir. Yaşlıların karşı karşıya kaldığı ayrımcı tutum ve davranışların da salgın sırasında daha da arttığını ifade etmek mümkündür. Bu çalışmanın amacı, yaşlılara yönelik ayrımcı tutum ve davranışların Covid-19 salgın sürecinde, yaşlıların en çok etkilendiği düşünülen hakların üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışmada incelenen yaşlı hakları, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunma ve itibar görme hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı, politik, sosyal ve kültürel yaşama katılma hakkı, sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkıdır. Bu haklar, Covid-19 salgın sürecinden en çok etkilenen haklar olarak düşünülmektedir.

ABSTRACT

Today, the Covid 19 pandemic has taken over the entire world. It is reported that the elderly is the most affected by this epidemic. In addition, it is possible to state that the discriminatory attitudes and behaviors faced by the elderly increased even more during the epidemic. The aim of this study is to reveal the effect of discriminatory attitudes and behaviors towards the elderly on the rights that are considered to that the older people are most affected during the Covid-19 epidemic. The rights of the elderly examined in the study are the right to freedom and security of the person, the right to be protected and respected against all kinds of abuse and maltreatment, the right to education, the right to work, the right to participate in political, social and cultural life, and the right to benefit from health

* Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, hulya.cinar@dpu.edu.tr. ORC ID: 0000-0003-4122-5014

Çalışmada, ilk olarak Covid-19 salgın süreci ile insan hakları ve yaşlı haklarını içeren literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra Covid-19 salgın sürecinden en çok etkilenen düşünülen haklar üzerine, yaşlılara yönelik ayrımcı tutum ve davranışların etkisi değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin sonucunda, Covid-19 salgın sürecinde yaşlıların Covid-19 salgın sürecini daha olumlu şartlarda geçirmesini ve haklarının ihlal edilmemesini sağlamak üzere önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 ve Yaşlı Hakları, Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı, Yaşlı Hakları, Yaşlılara Yönelik Ayrımcılık.

services. These rights are considered to be the most affected by the Covid-19 epidemic.

In the study, firstly, a literature review including the Covid-19 epidemic and human rights, the Covid-19 epidemic and rights of the elderly is conducted. Then, the effect of discriminatory attitudes and behaviors towards the elderly on the rights that are thought to be most affected by the Covid-19 epidemic are evaluated. As a result of this evaluation, suggestions are made to ensure that the elderly experience the Covid-19 epidemic in more favorable conditions and that their rights are not violated during the Covid-19 epidemic.

Key words: Covid-19 and Rights of the Elderly, Discrimination Towards the Elderly, Rights of the Elderly, the Right to Freedom and Security of the Person.

GİRİŞ

İlk olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde, Aralık 2019 tarihinde tespit edilen ve yeni bir tip korona virüs olan Covid-19 (salgını/pandemisi), zamanla tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Mart 2020 ortalarında çok sayıda devletin Covid-19 salgın vakası rapor etmesi üzerine, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 11 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan etmiştir. DSÖ ayrıca, “endişe verici yayılma ve şiddet seviyeleri”ne işaret ederek devletlerin virüsün yayılmasını önlemek için acil adımlar atmaları yönünde çağrıda bulunmuştur. Bunun üzerine devletler, insanları korumak, olumsuz sağlık ve sosyo-ekonomik sonuçları azaltmak (Previtali vd., 2020:506), pandemiye kontrol altına almak için (Mingazov, 2020:151) tedbir ve politikalar oluşturmuştur. Pek çok devlet, karantina, sosyal mesafe veya izolasyon, okulların ve işyerlerin kapatılması, ulusal ve uluslararası seyahat kısıtlamaları ve koruyucu kişisel ve toplum hijyeni konusunda rehberliği içeren kapsamlı önlemler getirmiştir (IACHR, 2020:4). Ancak devletler tarafından alınan bu tedbir alıcı kararlar, insan hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı duruma gelmiştir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, insan hak ve özgürlüklerini koruyan uluslararası belgelerdir. Ulusal mevzuatta Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ilgili maddelerinde insan haklarını korumaya matuf hükümler ihdas etmiştir.

Söz konusu uluslararası ve ulusal belgelerde kişinin birey olmasından kaynaklanan temel insan hak ve özgürlüklerinin belirli şartlarda kısıtlanabileceği, ilgili maddelerinde belirtilmiştir. Bütün bunlara rağmen Covid-19 salgın sürecinde devletlerin uyguladıkları tedbirlerde aşırıya gidilmesi ya da denge kurulamaması gibi durumlardan dolayı, insan hak ve özgürlüklerin uluslararası ve ulusal belgelerde belirtildiğinden daha fazla kısıtlandığı çeşitli çalışmalarda da görülmektedir. Le Bret (2020:1) tarafından yapılan çalışma, devletlerin olağanüstü hâl durumlarında insan haklarını kısıtlama hakkını ve Covid-19 salgını bağlamında meşru hakları daraltma koşullarını ortaya koymaktadır.

Covid-19 salgın sürecinden en olumsuz etkilenenler yaşlılardır. Yaşlılara karşı devlet tedbirlerinin, diğer yaş grubunda bulunan bireylere göre daha fazla olması, yaşlılara yönelik medyada alaycı ve olumsuz tutumların sergilenmesi, yaşlıların bu salgından korkmalarına ve eve kapanmalarına bağlı olarak yaşadıkları psikolo-

jik sorunlar ve daha pek çok olumsuz durumlar sebebiyle yaşlıların haklarının ihlal edildiği düşünülmektedir. Buna göre bu çalışmada, yaşlı bireylerin insan olmaktan kaynaklanan temel hak ve özgürlüklerinin Covid-19 salgın hastalığı nedeniyle ne şekilde kısıtlandığı ve bu kısıtlamaların yaşlılarda meydana getirdiği sonuçlar, yaşlılara yapılan ayrımcılık çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Buna göre çalışmanın amacı, yaşlılara yönelik ayrımcı tutum ve davranışların Covid-19 salgın sürecinde, yaşlıların en çok etkilendiği düşünülen haklarının üzerinde etkisinin incelenmesidir. Bu doğrultuda Covid-19 salgını ve insan hakları konusunun işlenmesinin ardından Covid-19 salgını ve yaşlılara yönelik temel hak ve özgürlükler ele alınarak devletlerin uyguladıkları kısıtlamalar ile yaşlılara yapılan ayrımcılık çerçevesinde yaşlıların sahip oldukları haklardan Covid-19 salgını sürecinden en çok etkilenenler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ele alınan bu hakların yerine getirilememesi, yaşa yönelik ayrımcılık yapılmadığı takdirde Covid-19 salgını kısıtlama ve tedbirleri kapsamında normaldir. Ancak yaşlılara uygulanan hak ve özgürlüklerine yönelik kısıtlamalarda, diğer yaş gruplarına göre aşırıya kaçılması ve durumun, onların özgürlüklerini engelleyecek haline gelmesi nedeniyle orantılılık (ölçülülük) ilkesinin aşıldığı düşünülmektedir. Buna göre, yaşa yönelik ayrımcılık sebebi ile yaşlıların kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunma ve itibar görme hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı, politik, sosyal, kültürel yaşama katılma hakkı, sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkının olumsuz etkilendiği, bu hakların ihlal edildiği ifade edilebilir.

1. COVID-19 SALGINI VE İNSAN HAKLARI

İnsan hakları, insanların doğuştan kazandıkları, yalnızca insan oluşlarından dolayı sahip oldukları evrensel, dokunulmaz, vazgeçilmez haklardır. İnsanın maddi ve manevi gelişimiyle insan onurunun korunmasını esas alır. İnsanın salt insan olması nedeniyle öznesi olduğu ve doğuştan kazandığı; vazgeçilmez, dokunulmaz ve devredilmez temel hak ve özgürlüklerin tümüdür (Kaya ve Yılmaz, 2017:56). İnsan hakları, kişiye ait her zaman ve her durumda ileri sürülebilir, insanın toplum içinde yaşamından kaynaklanan devredilemeyen haklardır. İnsan haklarının evrensel olması, bu hakların herkes tarafından her durumda ve her zaman ileri sürülebilmesidir. Bu şekilde evrensel bir hak olan insan haklarına devletler tarafından da dokunulmaz ve müdahale edilemez.

Uluslararası toplumda insan haklarına devletlerin müdahalelerin önlenmesi için çeşitli uluslararası belge ve anlaşmalar yapılmıştır. Bu belgelerin en önemlisi Birleş-

miş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'dir. 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen bu belge, insan haklarının tanınması ve korunması açısından çok önemli bir belgedir. Bu bildiri de kişi hak ve özgürlükleri madde madde yazılmıştır.

Bu belgeyi takiben 4 Kasım 1950 tarihinde Avrupa Konseyi üyesi devletler tarafından kabul edilen "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"nin (AİHS) giriş bölümünde bu sözleşmenin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde tanımlanan hak ve özgürlüklerin evrensel ve etkin olarak tanınmalarını ve uygulanmalarını sağlamayı hedef aldığı belirtilmiştir.

1976 tarihli Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin giriş bölümünde "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne uygun olarak, kişisel ve siyasi özgürlüğe ve korku ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğüne sahip özgür insan ülkesüne ancak herkesin kişisel ve siyasi haklarının yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından da yararlanabileceği koşulların yaratılması ile ulaşılabileceği" kabul edilmiştir.

1966 tarihli Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakları Sözleşmesi'nin başlangıç bölümünde "Bu sözleşmeye taraf devletler, Birleşmiş Milletler Şartı'nda ilan edilen prensiplere göre insanlık ailesinin bütün üyelerinin doğuştan sahip oldukları insanlık onurunu ve eşit ve vazgeçilmez haklarını tanımanın yeryüzündeki adalet ve barışın temeli olduğunu dikkate alarak", bu sözleşmedeki hükümlerde anlaşmışlardır.

İnsan hak ve özgürlüklerini tanıyan ve koruyan yukarıda belirtilen uluslararası insan hakları belgelerinde bu hakların sınırsız bir şekilde kullanılmasının da söz konusu olmayacağına işaret edilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 29. maddesinde bu hak ve özgürlüklerin "Demokratik bir toplumda ahlakın, kamu düzeninin ve genel refahın haklı gereklerinin karşılanması amacıyla yasa ile belirlenmiş sınırlamalara bağlı olabileceği" belirtilmiştir.

AİHS'nin olağanüstü durumlarda askıya alma başlıklı 15/1 maddesinde "savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşmecisi Taraf, durumun kesinlikle gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklerle ters düşmemek koşuluyla, bu Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir" ifadesi yer almaktadır. Keza aynı sözleşmenin 5/1 maddesinde, herkesin özgürlük ve güvenlik hakkına sahip olduğu, hiç kimsenin bu fıkrada yazılı haller dışında ve yasayla öngörülen bir usule uygun olması durumu ha-

riç olmak üzere özgürlüğünden yoksun bırakılamayacağı belirtilmiştir. Sözleşmenin 8.9.10 ve 11. maddelerinin 2. fıkralarında bu maddelerde yazılı hak ve özgürlüklerin hangi hallerde kısıtlanabileceği belirtilmiştir.

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 4/1 maddesine göre “Ulusun hayatını tehdit eden ve varlığı resmen ilan edilmiş olan olağanüstü bir durumun ortaya çıkması halinde, bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, uluslararası hukuktan kaynaklanan diğer yükümlülüklerine aykırı olmamak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din ya da toplumsal kökene dayalı bir ayrımcılık içermemesi kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde olmak üzere, bu Sözleşme'den doğan yükümlülüklerinden ayrılan tedbirler alabilirler”.

Ayrıca, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 4.maddesine göre “Bu sözleşmeye taraf devletler, bu sözleşmeye uygun olarak tanımış oldukları hakların kullanılmasını, demokratik bir toplumda sadece kamunun yararını korumak amacıyla ve yalnızca bu hakların niteliklerine uygun düştüğü ölçüde, ancak hukuk tarafından tesbit edilmiş sınırlamalara tabi tutmayı kabul eder” hükmü mevcuttur.

TC. Anayasası'nın 13. maddesinde “temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve orantılılık ilkesine aykırı olamaz” ifadesi yer almaktadır. Yine Anayasa'nın temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması başlıklı 15. maddesinde “savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.” ifadesi yer almaktadır. Anayasa'nın 2. kısmında yer alan temel hak ve özgürlüklerin düzenlendiği kanun maddelerinde, bu hak ve hürriyetlerin kullanılmasının ne şekilde ve hangi hallerde kısıtlanacağı belirtilmiştir.

Covid-19 salgınının tüm dünyaya yayılması ile devletler, her türlü tedbiri almayı, bir takım kısıtlamalara giderek pandeminin kendi devletleri sathında yayılmasını engellemeye çalışmışlardır. Bu önlemler ve kısıtlamalar, salgının önlenmesi yönünden bir takım faydalar sağlamış olsa da bazı durumlarda insan hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı nitelik göstermektedir. Lebet (2020:1), gerçekte uluslararası insan hakları hukuku kapsamında devletlerin, tüm toplumun hak ve çıkarlarını korumaları gerektiği durumda, çoğu insan hakkının kullanımını sınırlayabileceğini ifade etmektedir.

Devletler tarafından virüsü ele almak ve kontrol altına almak için alınan tedbirlerin merkezinde insan haklarına tam saygı olmalıdır (IACHR, 2020:3). Ancak yine de, uluslararası insan hakları sözleşmeleri, insan haklarına yönelik getirilecek bir kısıtlamanın haklı gösterilebileceği koşullar dayatır (Lebret, 2020:5). Tedbirler görünüşte tarafsız görünse bile, halk sağlığı -özellikle bulaşıcı hastalıkları kontrol ederken- çoğu zaman kasıtsız ayrımcılığa yol açabilen acımasız bir faydacı mantığı izleme eğilimindedir (Yamin ve Habibi, 2020). Dolayısıyla, Covid-19 salgını sebebiyle toplumun genelinin yararı için toplumu oluşturan bireylerin bazı hak ve özgürlükleri normal zamanlara göre geçici olarak kısıtlanmaktadır (psikiyatri.org.tr, 2019:2; Lebret, 2020:1). Ancak buna rağmen tedbir ve kısıtlamalarda aşırıya kaçılması ile insan hak ve özgürlüklerin yasal belgelerde belirtildiğinden fazla kısıtlandığı düşünülmektedir. Tüm insan hakları, pandeminin neden olduğu farklı durumlardan etkilenirken, yaşam hakkı, sağlık ve kişisel güvenlik, çalışma hakkı, sosyal güvenlik, eğitim, yiyecek, su ve barınma hakkı ve diğer ekonomik, sosyal kültürel ve çevresel haklar ciddi şekilde etkilenmektedir (IACHR, 2020:4). Böyle bir durumda, tedbir ve kısıtlamaların yeterli gerekçeyle ve mümkün olan en kısa süre için, büyük bir özenle uygulanması (psikiyatri.org.tr, 2019:2), bu uygulamaların yasallık, gereklilik, meşruluk ve orantınlık (Mingazov, 2020:152; Yamin ve Habibi, 2020) çerçevesinde olması gerekir. İnsan hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasının amacı; devlet güvenliğini sağlamak, kamu düzenini ve diğer değerleri korumak kadar yaşam, özgürlük, onur, sağlık ve nüfusun ahlakını korumayı içeren toplumda genel olarak tanınan temel değerleri korumaktır (Mingazov, 2020:152 içinde Grecova: 2009, s. 7-8).

Covid-19 salgını, oluşturduğu ciddi yaşam, sağlık ve kişisel güvenlik riskleri nedeniyle insan haklarının tam olarak kullanılmasını ciddi şekilde etkilemesinin yanında, bir bütün olarak toplumlar üzerinde ve özellikle savunmasız bireyler ve gruplar üzerinde ani, orta ve uzun vadeli bir etkiye sahip olabilir (IACHR, 2020:3). Savunmasız olarak ifade edilen gruplardan birisi de yaşlılardır. Günümüzde yaşlı nüfusunun giderek artması ve Covid-19 salgını sürecinde yaşlılara yapıldığı çeşitli araştırmalarca da ifade edilen ayrımcılıktan dolayı, yaşlılar için salgın süreci, diğer yaş gruplarına göre daha ağır geçmekte ve yaşlıların haklarının ihlal edilmesine sebep olduğu düşünülmektedir.

2. COVID-19 SALGINI VE YAŞLI HAKLARI

Dünyada Covid-19 salgını hızla yayılırken, bundan en çok etkilenen yaşlılar olmuştur. Özellikle ilave hastalığı bulunanlarda ve 65 yaş üzerinde yoğunlaşan ölümler, salgının belirli bir kitleyi hedef aldığını göstermiştir (Ek vd. 2020:33). Böylece

devletler de almış oldukları tedbirler ve yaptıkları kısıtlamaları en çok yaşlılar üzerine yapmışlardır. Bu çerçevede tedbirler “evde kal”maya ve bulaşma riskini en aza indirmeye yönelik olmuştur (Demir, 2020:190). Bundan dolayı yaşlılar, hem virüsten en fazla etkilenen yaş grubu olması, hem de korunmaları için devletler tarafından diğer bireylere yapılan kısıtlama ve tedbirlerden daha fazlasıyla karşılaşmalarından dolayı zaman ilerledikçe olumsuz etkilenmeye başlamışlardır. Aşkın ve arkadaşları (2020:305), salgına yönelik temel tedbir olan sosyal izolasyonun bireylerin yaşam biçimini ve alışkanlıklarını dramatik biçimde değiştirdiğini ifade ederken, yaşlı bireylerin yaşam biçimlerinin daha da dramatik biçimde değiştiğini vurgulamak gerekmektedir. İzolasyon süreci uzadıkça pandeminin getirdiği tehditler ve belirsizlikler en fazla ileri yaş grubunda kaygıya neden olabilecek ve bu durum günlük yaşam aktiviteleri yanında, kendine bakım aktivitelerini de olumsuz etkileyebilecektir (Kutsal, 2020:6).

Yapılan çalışmalarda Covid-19’un yaşlı hastalarda daha ağır seyrettiği ve ölümlerle sonuçlanma ihtimalinin yaşlı hasta grubunda artış gösterdiği (Deniz ve Kızıllar, 2020:55), bireyler arasında ayrımcılık yapmadığı halde toplumun dezavantajlı kesimini oluşturan yaşlı gruplar üzerinde hastalığın seyri ve ölüm oranları açısından ağır bir yük oluşturduğu (Ek vd. 2020:33), yaşlı nüfusun salgın sürecinden en fazla etkilenebilecek risk grubu olarak karşımıza çıktığı (Demir, 2020:190), Covid-19 salgın hastalığının insandan insana bulaştığı, özellikle yaşlı yetişkinlerin bu enfeksiyona duyarlı olduğu ve hastalık semptomlarını ağır yaşadığı, görülme sıklığı ve ölüm oranlarının özellikle 65 yaşından sonra arttığı (Ekici, 2020:145) ifade edilmektedir. Bu sebeple yaşlı bireyleri korumaya yönelik devletler tarafından tedbirler alınması önemli ve yerinde bir karardır. Ancak alınan tedbirlerin yasal belgelerde de belirtildiği üzere yasallık, gereklilik, meşruluk ve orantılılık kriterlerine uygun olmaması ya da bu kriterleri aşması durumunda yaşlıların da diğer insanlar gibi sahip oldukları bir takım hak ve özgürlükleri kısıtlanmaktadır.

Yaşlı haklarına bakıldığında, diğer yaş grubundaki bireylere göre yaşlı bireylerin haklarını ele alan herhangi bir yasal belge bulunmamaktadır. Benzer şekilde, uluslararası insan hakları hukukunun çekirdeğini oluşturan sözleşme hükümlerinde de yaşlı haklarına ilişkin açık bir düzenleme bulunmamaktadır (Olsson, 2019:41). Çağlar (2015:235), yaşlıların genel olarak toplumun bütünü için geçerli olan ve eşitlik temelinde oluşturulmuş haklardan yararlandığını ifade ederken, Olsson (2019:41) ise sözleşmelerin kimi hükümlerindeki düzenlemelerin doğrudan ya da dolaylı olarak yaşlı haklarını etkileyen özelliklere sahip olduğunu, Birleşmiş Milletler Genel

Kurulu Bildirgelerinde, yaşlıların insan haklarını doğrudan ya da dolaylı etkileyen düzenlemeler bulunduğunu vurgulamaktadır.

Yasal belgelerde herkes için ele alınan hükümler, yaşlıları da ilgilendirmekte, yaşlı hakları olarak da dikkate alınmaktadır. Bunun yanında, tüm bireylere yönelik insan hak ve özgürlüklerinin yanı sıra yaşları itibariyle kendilerine özgü olan bir takım hakları Avrupa Sosyal Şartı'nda sağlığın korunması, sosyal güvenlik, sosyal ve tıbbi yardım, sosyal refah hizmetlerinden yararlanma, bakım hizmetlerinden yararlanma hakkı ekonomik ve sosyal haklar kapsamında güvence altına alınan haklar arasındadır. Karaca (2019:256) tarafından yapılan çalışmada ise yaşlılara yönelik hakların eğitim, sosyal güvenlik, sağlık vb. haklara ilaveten, özel durumlarına özgü bakım, rehabilitasyon, sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanma gibi bazı özel haklara sahip olmasının sosyal uyum açısından bir zorunluluk olduğu vurgulanmaktadır.

Covid-19 salgınının ortaya çıkması ile alınan tedbir ve yapılan kısıtlamalar, bu salgın hastalığının yaşlıları daha olumsuz etkilemesi düşüncesi ile yaşlıların yaşamlarında daha fazla kısıtlamaya gidilmiştir. Bu kısıtlamalar, yaşlıların izolasyonda buldukları süre içinde yaşadıkları sorunları daha da kötüleştirmiştir. Kısıtlamalar koruyucu olmayı amaçlasa da, bu tür politikalar çoğu kez tüm yaşlı yetişkinleri toplumun "savunmasız" üyeleri olarak tasvir eden dayatmacı kamu iletişimine dönüşmüştür (Fraser vd., 2020:693). Covid-19 salgın sürecinde tehlikelerle karşı karşıya kalan yaşlı bireylerin maruz kaldıkları kısıtlamalar, onların benlik saygısında azalmaya ve kimlik kaybına neden olmaktadır (Varışlı ve Gültekin, 2020:1234). Sosyal izolasyon ve karantina kapsamı içinde aile bireyleri ile evde daha fazla vakit geçirme (Aşkın vd., 2020:310), haber medyasının ve politik tartışma ve düzenlemelerin merkezinde yaşlıların olması (Previtali vd., 2020:507), tüm yaşlıları aynı kategoride görme eğilimi (Demir, 2020:196; Altın, 2020:52) yaşlıların üzerindeki psikolojik baskıyı daha da arttırmıştır. Birleşmiş Milletler insan hakları uzmanları, salgın sırasında yaşlı yetişkinlerin haklarının ihlali riskinin daha yüksek olduğunu kabul ettiklerini ifade etmişlerdir (Previtali vd., 2020:508). Ayrıca Mingazov (2020:154) da, birçok yaşlı insanın uluslararası kabul görmüş hak ve özgürlüklerinin yanı sıra temel sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamada zorluklarla karşılaştığını vurgulamaktadır (Mingazov, 2020:154).

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda yaşlı haklarını dikkate alarak yaşlı bireylerin Covid-19 salgın sürecinde yaşadıkları sorunları incelemek, pandemi sürecinde yaşlı haklarının ne kadar korunduğunu belirlemek açısından önemlidir. Bu nedenle, Covid-19 salgın sürecinde yaşlıların yaşadıkları sorunlar, yaşlılara yönelik haklar

doğrultusunda değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme yapılırken ulusal ve uluslararası sözleşme ve belgelerde yaşlılara yönelik özel hükümler yer almadığından tüm insanlara yönelik hükümler dikkate alınmaktadır. Covid-19 salgın sürecinde yaşlılara yönelik yapılan her türlü ayrımcılık eylemlerinin yaşlı bireylerin diğer haklarına etkisini incelemek amacıyla öncelikle yaşlılara yönelik ayrımcılık konusu, yaşlılara tanınan ayrımcılığı önleme hakkı ile yaşlılara tanınan diğer haklar, Covid-19 salgın sürecinde yaşlıların en çok etkilendiği hak ihlalleri çerçevesinde sırasıyla incelenmekte ve yaşlılara yönelik ayrımcılığın diğer haklar üzerindeki etkileri tartışılmaktadır.

2.1. YAŞLILARA YÖNELİK AYRIMCILIK VE AYRIMCILIĞA KARŞI KORUNMA HAKKI

Yaşlılıkta diğer yaş gruplarına göre bir takım koşullar farklılık göstermektedir. Yaşlı bireylerde diğer yaş grubundaki bireylere göre sağlık, sosyal, kültürel, ekonomik durumlar yaşlı bireyin özellikleri dikkate alındığında daha zayıf hale gelebilmektedir. Hatta, kamu yetkilileri tarafından yaşlıların kamu harcamaları ve ekonomik büyüme üzerinde bir yük olarak görüldüğü ifade edilmektedir (Officer vd., 2016:710; Fraser vd., 2020:693). Bu zayıf durumlar ve kötü düşünceler, yaşlılar için dezavantaj oluşturması ile zaman zaman yaşlıların ayrımcılığa maruz kalmasına sebep olabilmektedir.

Yaş ayrımcılığı; yaşa bağlı olarak başkalarına veya kendine karşı kalıplaşmış düşünceleri (nasıl düşündüğümüz), önyargıyı (nasıl hissettiğimiz) ve ayrımcılığı (nasıl davrandığımız) ifade eder (WHO 2020). İlk olarak Robert Butler (1969: 243) tarafından ortaya konulan yaşlı ayrımcılığı veya yaşçılık; üç biçimde kendini göstermektedir. Bunlar (a) kendilerine ait tutumlar da dahil olmak üzere yaşlı bireylere karşı önyargı, (b) ayrımcı uygulamalar ve (c) her zaman kasıtlı olmasa da, kurumsallaşmış klişeler ve onlara zarar veren politika ve uygulamalardır (Varışlı ve Gültekin, 2020:1231).

Yaşlılara yapılan ayrımcılığın ortadan kalkması, yaşlıların bu duruma karşı korunması için yaşlılara yönelik bir hak olarak yasal belgelere dayandırmak gerekmektedir. Anayasa'nın 10. maddesinde "Kanun önünde eşitlik" başlığıyla yer verilen düzenleme eşitlik ilkesini düzenlemektedir (Karan, 2013:459). Aynı zamanda eşitlik ilkesine bağlı olarak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 7. maddesi ve AİHS'nin 14. maddesi, ayrımcılık yasağını düzenlemektedir.

Anayasa'nın 10. maddesi ve AİHS'nin 14. maddesinde belirtildiği üzere eşitlik hakkı ve ayrımcılığa karşı korunma hakkı, yaşlılara özel olmayıp, tüm insanlar için ifade edilmektedir. Burada yaşlılara yönelik yapılan ayrımcılığın yaş itibarıyla oldu-

ğu söylenebilir. AİHS'nin 14. maddesinde kişinin hangi duruma göre ayrımcılığa tabi tutulmasının yasaklandığını belirten ifadelerin arasında yaş ifadesi bulunmamaktadır. Nitekim AİHS'nde yaş bakımından ayrımcılık yasağı olmamasına rağmen 14. maddesinde yer alan ayrımcılık yasağı, yaşa dayalı ayrımcılık yapılmasını da kapsadığından değinilen düzenlemeden yaşlılar da yararlanabilmektedir (Karaca, 2019:261). AİHS 14.maddesinde cümlenin devamında “gibi herhangi bir nedenle” ifadesinin kullanılmış olması yasaklanan ayrımcılık sebeplerinin sayılanlarla sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır (Doğru ve Nalbant, 2013:603). AİHM'nin İsviçre-Schwizgebél kararında kişinin yaşı, “diğer nedenler” deyiminin yorumlanması suretiyle 14. maddeye dahil edilmiştir (Doğru ve Nalbant, 2013:619).

Yaşlılara yönelik yapılan her türlü ayrımcılık ve kötü muamele, önemli ve önlenmesi gereken bir sorundur. Yaşamlarının son döneminde bulunan yaşlılara yönelik bu tür sorunların çözülmemesi, yaşlıların üzerinde daha da olumsuz etkiler yapabilecektir. Burnes ve arkadaşları (2019:e1) da yaşanan bu sorunların yaşlıların sağlıkları, refahları ve aldıkları sağlık hizmetlerinin kalitesi üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu ifade etmektedir.

Yaşlılara yönelik ayrımcılık ve kötü muamele yapılmasına sebep olan araçlardan birisi, medya ve kitle iletişim araçlarıdır. Taşdelen (2020:880), toplumda nadiren ses verilen gruplardan biri olan yaşlıların aidiyet duygusunu, toplumsal yaşama katılımını ve kamusal alanda var ya da yok şeklinde konumunu etkileyen önemli unsurlardan birinin medya olduğunu vurgulamaktadır. Kitle iletişim araçlarının içerisinde yer alan ve özellikle günümüz toplumlarında artık vazgeçilemez bir yere sahip sosyal medya, yaşlı bedenlerin dezavantajlı durumunu ön plana çıkarmaktadır (Demir, 2020:24). Hem devletlerin hem de medyanın dilindeki “yaşlılık” vurgusu, toplumda 65 yaş üstünün “tedbirli” olmasından çok, tehlikeli oldukları algısına yol açmıştır (Altın, 2020:52).

Covid-19 salgını öncesi dönemde dışlanma, yoksulluk, yalnızlık ve ayrımcılık gibi sorunlarla karşı karşıya olan yaşlı bireyler; bu süreçte sosyal ve fiziki izolasyon ile birlikte toplum tarafından daha keskin ayrımcı tutum ve davranışlara maruz bırakılmışlardır (Varışlı ve Gültekin, 2020:1230). Yaşlı yetişkinler, yaşlanmayla ilişkili fizyolojik değişiklikler, azalmış bağışıklık fonksiyonu ve çok hastalığın yanı sıra çeşitli risk faktörlerinin bir arada bulunması (sağlık, psikososyal ve ekonomik) sebebiyle Covid-19 salgınında şiddetli ve güçten düşürücü olan hastalık riskini önemli ölçüde artmıştır (Previtali vd., 2020:506).

Yaşlı yetişkinlerin enfeksiyona karşı daha savunmasız olması “yaş ayrımcılığı” riskini arttırmaktadır (Deniz ve Kızıllar, 2020:55). Medyada sunulan raporların oluşturduğu panik nedeniyle, kamuoyunun risk gruplarına yönelik tutum ve davranışları yaşa dayalı ayrımcılığın meşrulaştırılması, yaşlı istismarı ve ihmali şeklinde yansımaktadır (Taşdelen, 2020:881). Zira, dünyada birçok devlet, söylemlerinde yaş vurgusu yapmıştır ve böylelikle yaş(lı) ayrımcılığına zemin hazırlayan bir ortam oluşturmuştur (Altın, 2020:49). Salgının yaşlıları daha fazla etkilemesine yönelik düşünce, diğer yaş gruplarındaki bireyler üzerindeki kısıtlamaların hafifletilmesi, toplumu bulaşıcı hastalığın daha yüksek bir şekilde yayılmasına maruz bırakmıştır (Previtali vd., 2020:508). Mingazov (2020:154), günümüzde kısıtlayıcı tedbirlerin kademeli olarak kaldırılmaya başlanmış olmasıyla birlikte, 65 yaş üstü yaşlılar için ikamet yerlerini terk etmeme yasağının yürürlükte kalmakta olduğunu ve bu kısıtlamaların hiçbir şekilde bu kategorideki kişilere ek destek ile telafi edilemediğini, bu bakımdan bu tür tedbirlerin aşırı ve ayrımcı olduğunu ifade etmektedir. Covid-19 salgın sürecinde devlet tedbirleri, medya ve kitle iletişim araçlarının etkisi, diğer yaş gruplarının davranışları ve sözleri gibi durumlardan dolayı yaşlılara yönelik yapılan ayrımcılıktan, yaşlılara tanınan diğer haklar da olumsuz etkilenmiştir. Covid-19 döneminde ayrımcılıktan kaynaklanan, yaşlıların en çok etkilendiği hak ihlallerinin başında “kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı” gelmektedir.

2.2. KİŞİ ÖZGÜRLÜĞÜ VE GÜVENLİĞİ HAKKI

Kişi özgürlüğü ve güvenliği kavramları yakın bağlantıları nedeniyle birlikte kullanılmaktadır (Şahbaz, 2004:202). Kişinin özgürlüğü ve güvenliği ilkesi bireyin iktidar karşısında hukuksal güvenliğini sağlamanın bir güvencesi ve diğer özgürlüklerin sert çekirdeği olması özelliği ile insan hakları içerisinde en temel hak olarak nitelendirilmektedir (Kartal, 2013:64). Kunig (2017:17) özgürlüğün, felsefi ya da psikolojik olmadığını, bir bireye ya da topluluğa ait tüm hakların bütününe ifade eden hukuki bir kavram olduğunu vurgulamaktadır. Özgürlük hakkı, hukukun üstünlüğüne bağlılığını açıklayan bütün siyasal rejimlerin merkezinde yer alan bir haktır (Doğru ve Nalbant, 2012:366). Kişi özgürlüğü kavramı öğretilerde bireyin bedeni hareket serbestliğinden alıkonulmaması, kişinin fiziki mekân içinde gidip gelmesi, yer değiştirme serbestisi olarak tanımlanmaktadır (Kartal, 2013:64). Güvenlik ise bir hak değil, bir durumdur ve kendisine erişebilmek için zorunlu olan haklar açısından bir dayanak noktası olan kavram, özgürlüklere yönelik her hangi bir şiddetin, zorlamanın, tehdit ve terörün olmamasını ifade etmektedir (Kunig, 2017:17). Kişi güvenliği, kişilerin özgürlüğüne keyfi bir müdahale sonucunu doğuran durumlara karşı korunmasıdır.

Bu bakımdan kişi özgürlüğü ve güvenliği temel hakkındaki özgürlük ve güvenlik ifadeleri birbirinden ayrılmaz bir bütünü ifade etmekte, kişinin güvenlik hakkı kişinin özgürlüğünün doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Kartal, 2013:65).

Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, T.C. Anayasası'nın 19. maddesinde "Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir", İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 3. maddesinde "Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır." Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 9. maddesinde "Herkes kişi özgürlüğü ve kişi güvenliği hakkına sahiptir", AİHS'nin 5/1 maddesinde ise "Herkes kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına sahiptir" ifadeleri ile ulusal ve uluslararası insan hakları hukuku belgelerinde yer almaktadır. Tüm insanlar için belirlenen bu ifadeler, yaşlılara yönelik bir hak olarak da ele alınmalıdır.

Kişi özgürlüğü ve güvenliği bir temel hak olduğu için bu temel hakkın muhatabı, kural olarak ve doğal olarak, öncelikle özgürlükten yoksun bırakma tedbirinin uygulandığı yerdeki devlettir (Şirin, 2018:12). Elbette ki devlet her türlü özgürlüğü güvence altına almak için çaba göstermelidir, ancak bu kendi belirlediği hedef doğrultusunda olmamalıdır. Zira, devlet haklar ile donatılmış doğal bir yapı değil, aksine hakların uygulanması hatta daha iyi bir ifade ile hakların güvence altına alınması için çabalayan bir kurumdur (Kunig, 2017:18).

Özgürlükten bahsedebilmek için, demokratik bir rejimin olması gerekir. Ancak demokratik bir rejimde kişi özgürlüğü ve diğer özgürlüklerden söz edilebilir (Şahbaz, 2004:205). Devlet, özgürlüklerin kullanımına başkaları tarafından (örneğin ekonomik güçlerce ya da zor kullanma suretiyle) zarar verilmeyeceğini garanti edemez. Ancak, yapabileceği ve yapmak zorunda olduğu şey, kendisinin özgürlükleri ihlal etmekten kaçınmasıdır (Kunig, 2017:17-18).

Kişi özgürlüğüne getirilen ve özgürlükten mahrumiyeti sağlayan hususların da keyfi olmaması, hukuk güvencesinde olması gerekir (Şahbaz, 2004:208). Bu tedbir aynı zamanda olayın şartları içinde gerekli ve orantılı olmalıdır (Doğru ve Nalbant, 2012:391). Buna göre Anayasa'nın 19. maddesinde belirtilen ifadede kişi özgürlük ve güvenliğini kısıtlama halleri arasında "...hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi..." ifadesi ve AİHS'nde yer alan 5/1-e maddesine göre "Bulaşıcı hastalıkların yayılmasını engellemek amacıyla, hastalığı yayabilecek kişilerin... yasaya uygun olarak tutulması" ifadesi ile özgürlüğünden yoksun bırakılabileceği vurgulanmaktadır. Madde metninden de anlaşılacağı üzere, bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla hastalık taşıyan kişilerin tutulması, özgür-

lüklerinden yoksun bırakılmasında bir hukuka aykırılık yoktur. Bu bendde geçen kişilerin özgürlükten yoksun bırakılmalarına imkân verilmesinin başlıca nedeni, kişilerin sadece toplumun güvenliğine karşı tehlike oluşturmaları değil, aynı zamanda tutulmalarının sağlıkları yönünden kendi menfaatlerine de uygun olmasıdır (Doğru ve Nalbant, 2012:391).

Kişi özgürlük ve güvenliği hakkı ve bu hakkın kısıtlanabileceği hallere yönelik ulusal ve uluslararası belgelerde yer alan hükümler tüm insanlar için geçerli olup, yaşlılara yönelik politika, eylem ve düşüncelerde de dikkate alınması gerekir.

Covid-19 salgın sürecinde hastalığın bulaşma riskinden dolayı tüm devletlerde olduğu gibi devletimizde de kısıtlamalar ve tedbirler uygulanmıştır. Bunlardan birisi T.C. İçişleri Bakanlığı'nın 21.03.2020 tarihli ve "65 Yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı" başlıklı genelgesidir. Genelge'de "65 yaş ve üzeri ile bağışıklık sistemi düşük ve kronik akciğer hastalığı, astım, KOAH, kalp/damar hastalığı, böbrek, hipertansiyon ve karaciğer hastalığı olanlar ile bağışıklık sistemini bozan ilaçları kullanan vatandaşlar 21 Mart saat 24.00'den sonra ikametlerinden dışarı çıkmaları, açık alanlarda, parklarda dolaşmaları ve toplu ulaşım araçları ile seyahat etmeleri sınırlandırılarak sokağa çıkmaları yasaklandı." şeklinde ifade edilmektedir. Elbette ki devletimizin almış olduğu tedbirler ve yaptığı kısıtlamalar başta yaşlılar olmak üzere tüm vatandaşlarımızın sağlığını güvence altına almak için yapılmıştır. Ancak güvenliklerinin sağlanması için çaba harcarken yaşlılarımızın diğer yaş gruplarına göre özgürlüklerinin kısıtlandığından söz etmek mümkündür. Bundan dolayı, yaşlılara yönelik yaşa bağlı olarak yapılan ayrımcılık gereği yaşlılara farklı kısıtlamalar getirilmesi durumunda yaşlıların Covid-19 salgın sürecinde haklarının ihlal edilmiş olduğu ifade edilebilir.

Bireylerin özgürlük ve güvenlik hakkı açısından incelenmesi gereken ve Covid-19 salgın süreci ile bağlantılı olan diğer bir konu da seyahat özgürlüğü konusudur. Bu hak, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 13/1 maddesinde "Herkesin, her devletin sınırları içinde seyahat ve oturma özgürlüğüne hakkı vardır." ve 13/2 maddesinde "Herkes, kendi ülkesi de dahil, herhangi bir ülkeden ayrılma ve o ülkeye dönme hakkına sahiptir". Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 12/1 maddesinde "Bir Devletin ülkesinde hukuka uygun olarak bulunan bir kimse, o ülke sınırları içinde seyahat etme özgürlüğüne ve yerleşeceği yeri seçme hakkına sahiptir". Aynı sözleşmenin 12/2. maddesinde "Herkes kendi ülkesi de dahil, bir ülkeden ayrılmakta serbesttir", Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 4. nolu Protokol'un 2/1 maddesinde "Bir devletin ülkesi içinde usulüne uygun olarak bulunan herkes, orada

serbestçe dolaşma ve ikametgahını seçebilme hakkına sahiptir”, 2/2 maddesinde ise “ Herkes kendi ülkesi de dahil, herhangi bir ülkeyi terk etmekte serbesttir” ve TC Anayasası’nın 23. maddesinde “Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir” ifadeleri ile tüm insanların seyahat, oturma ve ülkeler arası hareketlerine yönelik düzenlemeler mevcuttur.

Covid-19 salgın sürecinde seyahat özgürlüğü konusunda yapılan kısıtlamalardan birisi de bireylerin ülke içinde ya da farklı ülkelere seyahatine getirilen kısıtlamalardır. Bu konuda da diğer yaş gruplarından farklı olarak yaşlılara yönelik getirilen ek tedbirler ve kısıtlamalar, T.C. İçişleri Bakanlığı’nın 21.03.2020 tarihli genelgesinde belirtilmiştir. Gerek evden dışarı çıkma saatlerinin diğer yaş gruplarına göre daha fazla kısıtlanması, gerekse şehir dışına çıkmalarına yönelik kısıtlama, bu hareketlerin zorunlu hallerde izne bağlanması, izin alımı için kamu engeli ile karşılanması da yine diğer yaş gruplarına göre yaşlıları zor duruma düşüren bir durumdur.

2.3. HER TÜRLÜ İSTİSMAR VE KÖTÜ MUAMELEYE KARŞI KORUNMA VE İTİBAR GÖRME HAKKI

İnsanlar yaşlandıkça bir takım yetilerini kaybetmekte, hareketlerinde yavaşlama olmaktadır. Bazı yaşlılar, kronik hastalıklara maruz kalmakta, bazıları yürüme zorluğu çekmekte, bazıları görme, işitme problemi yaşamakta ve bunun gibi durumda olan yaşlılar bakıma, sevgiye ve şefkate ihtiyaç duymaktadır. Hiçbir sağlık problemi olmasa bile daha önceki yaşlarda kendine gösterilen sevgi, saygı ve itibarı görmeye devam etmeyi istemekte ve bunu da hak etmektedirler. Çünkü, kuşaklara bağlı bilgi ve bilgelik kaynağı olmaları, işgücüne katkıda bulunmaları, sosyal etkinliklerde gönüllü olmaları (Fraser vd., 2020:694) daha pek çok sayılamayan faydaları ile buldukları yaşta bile değer ve itibar görmeyi hak etmektedirler.

Bütün bunlara rağmen yaşlılığın getirmiş olduğu zorluklara ek olarak bazen yaşlılar ilgi, sevgi ve şefkatten yoksun bırakılmanın yanında davranış ve sözlerle kötü muamele ya da şiddete de maruz kalabilmeleri kabul edilemez bir durumdur. Kötü davranışlara yönelik yaşlı istismarını, Ergöner ve arkadaşları (2020:52), yaşlının kendisine bakım veren hane üyeleri ve aralarında güven ilişkisi olan kişilerce bilinçli ya da bilinçsiz şekilde yapılan her türlü zarar verici davranış olarak tanımlamaktadır. İstismar, yapılması gerekeni yapmama (yeterli bakım desteği alamama, bakımevlerinde desteksiz kalma), yapılmaması gerekeni yapma (sosyal ve fiziksel şiddet) şeklinde kendini göstermektedir (Altın, 2020:54). Bu tanıma göre yaşlıların kötü muamele gördüğü kişilerin, yaşlıya en yakın olan kişiler olduğu anlaşılmaktadır.

Yaşlılara yönelik bu kötü davranışların kabul edilemez olduğundan dolayı ulusal ve uluslararası hukukta bu davranışların engellenmesine yönelik hükümler yer almaktadır. Yaşlılara yönelik şiddet ve her türlü kötü muamele dikkate alındığında, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 5. maddesine göre "Hiç kimseye işkence ya da zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulanamaz." ifadesi ile AİHS'nin 3. maddesine göre "Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz." ifadesi, tüm insanlar gibi yaşlılara da bu tür kötü muamelelerin yapılamaz olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle bu kötü muamelelerin yaşlılara yönelik yapılması düşüncesi, diğer yaş grubundaki bireylere göre daha savunmasız bireyler olmalarından dolayı özellikle dikkat edilmesi gereken hassas bir konuyu oluşturmaktadır.

Covid-19 salgın sürecinde yaşları itibariyle ek kısıtlama ve tedbirlere maruz kalarak evlerine bağlı kalan yaşlılar, kendilerine yapılan bu ayrımcı tutum sebebiyle evlerinde ya da bakım gördükleri mekanlarda kötü muameleler ile karşı karşıya kalmışlardır. Tüm fertlerin vakitlerinin çoğunu ev içinde beraber geçirmek zorunda kalmaları, aile kurumunun yapısında ve işleyişinde de değişime yol açmış, aile içi gerginliklerin artmasına neden olmuştur (Varışlı ve Gültekin, 2020:1230). Yaşanan bu gerginlerden de en çok etkilenen kişiler de savunmasız gruptan olan yaşlılardır. DSÖ, Covid-19 salgın sürecinde şiddet ve istismarın arttığını ifade etmiştir (World Health Organization, 2020). DSÖ, aynı zamanda şiddetin kaçınılmaz olmadığını, önlenebileceğini de bildirmiştir. Buna göre her devlette Covid-19 salgın hastalığından korunmak için alınan tedbirler gibi şiddetin ve kötü muamelenin de önlenmesi için gerekli tedbirler alınması mümkündür. Bunun için yaşlıları Covid-19 salgın sürecinin olumsuz etkilerinden korurken onlara bu acil ve olağandışı durumda saygı duymak ve onları desteklemek gerekmektedir (Altın, 2020:49). Yaşlılara sadece Covid-19 salgın hastalığı sürecinde değil, her zaman itibar göstermeli ve onlar, güven içerisinde yaşatılmalıdır (Karaca, 2019:269). Pandemi, sağlık sistemi üzerinde yüksek baskı oluşturduğunda ve kaynakların mevcudiyeti tüm gereksinimlerle başa çıkmak için yeterli olmadığında, yaşın olumsuz bir faktör olabileceği yönündeki risk unutulmamalı ve tüm yaşlı insanların bu zamanlarda saygı ve onurla tedavi edilmesi savunulmalıdır (Altın, 2020:49).

2.4. EĞİTİM HAKKI

Eğitim, sadece çocukluk ya da gençlik döneminde yapılan bir faaliyet değildir. Yaşamın her aşamasında ihtiyaç duyulan bir durumdur. Bunun için yaşam boyu eğitim, yaşamın her aşamasını ilgilendiren bir eğitim sistemidir. Yaşam boyu eğitim, mevcut sistemi yeniden yapılandırmayı ve formal eğitim sisteminin dışında eğitimle

ilgili tüm potansiyeli geliştirmeyi amaçlayan genel bir düzenlemedir ve örgün, yaygın her türlü eğitim faaliyetini kapsayan geniş bir kavramdır (Güleç vd., 2012:35). Yaşam boyu öğrenme, bireyin yaşamının tüm alanlarında yürüttüğü örgün, yaygın ve algın öğrenmeyi kapsamaktadır (Turan, 2005:89). Yaşam boyu öğrenme, bireyin potansiyelini ve yeterliklerini yaşamı boyunca geliştiren devamlı bir süreçtir (Güleç vd., 2012:41).

Bir insanın tüm yaşamı boyunca eğitim alma hakkının saklı kalması, hem teknolojik gelişmeler ve hem de bilimdeki ilerleme, bilgiye erişim konusunda yaşam boyu eğitime erişim bakımından önemlidir (Karaca, 2019:269). Her birey gibi yaşlı bireyler de toplumun bir parçası olarak eğitim ve öğretim hakkına sahiptir. Bu konuda yaşlıların toplumsal kabulünü arttırmaya yönelik eğitim ve öğretim hizmetlerinin planlanması ve uygulanması önem kazanmaktadır.

Yaşam boyu öğrenme istihdamla ilgili amaçlar kadar bireysel, vatandaşlık ve sosyal amaçları da kapsamaktadır (Turan, 2005:87). Yaşlılar da diğer yaş grubundaki bireyler gibi her yaşta ve her farklı durumda ihtiyaç duyacağı eğitim için yaşam boyu öğrenme sisteminden faydalanabilir. Eğitim hakkı en temel sosyal haklardan biridir (Karaca, 2019:269). Yaşlılara yönelik eğitim ve öğretim konusunda, sadece boş zamanlarını değerlendirmek için mesleki eğitimden bahsetmek eksik olacaktır. Değerli yaşlı bireylerimizden okuma yazma bilmeyen, temel eğitim almak isteyen, hatta yükseköğretimi onlar için bir hayal olmaktan kurtarmak sebebiyle geçiş süreci olarak orta öğretim aşamasından geçmek isteyenler de bulunacaktır. Bu nedenle; okuma yazma eğitimi, ilköğretim (temel eğitim), ortaöğretim, yükseköğretim ve mesleki ve sanatsal eğitim olarak yaşlı bireylerin ihtiyaçları ve yetileri doğrultusunda farklı eğitim ve öğretim yollarından bahsetmek mümkündür.

Eğitim ve öğretim, ilköğretim ile başlar. Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 7. maddesine göre "İlköğretim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır" ifadesi, okuma yazma bilmeyen yaşlı bireylerin en temel eğitim olarak okuma ve yazma eğitimi hakkı olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde halen çok sayıda okuma yazma bilmeyen, bilgi düzeyi çok düşük yaşlı bulunmaktadır. Bu durum, yaşlıların yaşam kalitesini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu nedenle, yaşam boyu eğitim ve öğretim, yaşlıların sağlıklı ve refah düzeyi yüksek bir yaşam sürmeleri için gereklilik arz etmektedir. Buna göre yaşlı bireylerin, okuma yazma eğitimi alma ve diğer yaş grubundaki bireyler gibi ilköğretim düzeyinde eğitim alma hakkı vardır.

Orta öğretim, bireylerin gelişimine katkı sağlayan diğer bir aşamadır. Eğitim ile kastedilen sadece örgün eğitim değildir (Karaca, 2019:269). Bu aşamada bireyler

örgün öğrenime devam edememe durumunda açık öğretim lisesi kapsamında orta öğrenimlerini tamamlamaktadır. Yaşlı bireylerin orta öğretimde kendilerini yetiştirmek için eğitim ve öğrenimlerini yerine getirmesi de yaşlı bireylerin istek ve yetileri doğrultusunda gerçekleşebilecek bir durumdur. Aynı zamanda teknik ve mesleki öğretim okulları da bireylere farklı açıdan eğitim ve öğretim konusunda destek vermektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si madde 26'ya göre "Teknik ve mesleki öğretimden herkes istifade edebilmelidir" ifadesi, yaşlıların teknik ve mesleki öğretimden istifade edebilmesini desteklemesi konusunda önemli bir ifadedir. Buna göre yaşlı bireylerin istek ve yetileri doğrultusunda ortaöğrenim hakkı, bir meslek lisesinde ortaöğrenimlerini tamamlama hakkı vardır.

Yükseköğretim, bireylerin ileri düzeyde eğitim yapmasını sağlamaktadır. Bunun için bireylerin belirli bir başarı ve yetilere sahip olması gerekmektedir. Bireyler, bu başarı ve yetilere sahip olması durumunda yükseköğretim kurumları, kapılarını herkese açmaktadır. Zira bu cümleyi, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 26. maddesinde yer alan "Yükseköğretim, liyakatlerine göre herkese tam eşitlikte açık olmalıdır" ifadesi vurgulamaktadır.

Yaşlılar, gerek daha erken yaşlarda yerine getiremedikleri bir eksiklikten dolayı, gerekse yaş ilerledikçe önem kazanması ve ihtiyaç olmasından dolayı yükseköğretim kurumlarından faydalanmayı tercih etmektedirler. Bundan dolayı yükseköğretim, yaşlılar için önemli bir eğitim ve öğretim aşamasıdır. Buna göre yaşlılarımızın; Gerekli şartları taşımaları, gerekli başarı ve yetiye sahip olmaları durumunda, *yükseköğretime yerleşme ve bir yükseköğretim kurumunda eğitim ve öğretim faaliyetlerinden faydalanma hakkı vardır.*

İlköğretim, orta öğretim ve yükseköğretimin yanı sıra yaşlı bireyler, sahip oldukları yetileri ortaya çıkarmak, geliştirmek, bu yetileri bir fayda için kullanmak üzere mesleki ve sanatsal eğitime ihtiyaç duyabilirler. Avrupa Sosyal Şartı bölüm 1 madde 10'daki "Herkesin, mesleki eğitim için uygun olanaklara sahip olma hakkı vardır" ifadesi, kurumların, yaşlıların ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde mesleki ve sanatsal eğitim vermelerinin önemini vurgulamaktadır. Buna göre yaşlılarımızın ilgi ve ihtiyaç duyma halinde mesleki ve sanatsal eğitim alma hakkı vardır. Ayrıca, uzun yaşamla birlikte artan yalnızlık, yoksulluk, özürllük, kronik hastalıklar, bakım ve destek gereksinimi gibi sorunlar ile yaş ve yaşlı ayrımcılığına karşı bireylerin yaşlanmadan ve bağımlı hale gelmeden önce gerekli tedbirleri almaları, ihtiyaç duyabilecekleri eğitimleri belirlemeleri ve eyleme geçmeleri önem arz etmektedir (Dağlı, 2018:504). Bunların dışında yaşlılarımızın istedikleri ve yapabildikleri sürece, her türlü eğitim-

den faydalanabilme hakkı, her türlü eğitim için halka açık olan, geliştirmeye yönelik hizmetler ile birlikte her türlü resmi veya gayri resmi eğitim ve öğretimden yararlanma hakkı, eğitim ve mesleki tecrübe kazanmaya ilişkin bilgi ve rehberlik alma hakkı, bilgi yenileme eğitimi alma hakkı vardır.

Covid-19 salgın sürecinde belirli tedbir ve kısıtlamalar nedeniyle yaşamlarının büyük bir bölümünü evlerinde geçirmek zorunda kalan yaşlılar, salgın hastalık öncesinde zamanlarını değerlendirmek, yeni tecrübeler ve bilgiler kazanmak, sosyalleşmek ve daha pek çok sebeple eğitim faaliyetlerine katılmaktaydılar. Covid-19 salgın sürecinde ise bu eğitim faaliyetlerinden uzaklaşmak zorunda kaldılar. Diğer yaş grupları ile karşılaştırıldıklarında bu mahrumiyetin eşit düzeyde olmadığı yaşa yönelik yapılan ek tedbirler kapsamındaki ayrımcı tutumdan anlaşılmaktadır. Dolayısı ile yaşlıların her türlü eğitim hakkının da ayrımcı tutum sebebi ile ihlal edildiği ifade edilebilir.

2.5. ÇALIŞMA HAKKI

İnsanlar, ekonomik gelir elde etmek, topluma faydalı olmak, yeni deneyimler kazanmak, boş zamanlarını iyi değerlendirmek için çalışma yaşamına girmektedir. Bu çalışma yaşamı, her yaş grubundaki tüm bireylere kapısını açık tutmaktadır. Önemli olan, bu açık kapıdan girmek isteyenlere girme hakkını verebilmektir. Bu hak, herkesin arzu ettiği bir iş ve insan onurunu koruyacak bir gelir ile yaşamını sürdürmeyi güvence altına alan bir temel insan hakkıdır (Kaya ve Yılmaz, 2017:56).

Çalışma hakkına yönelik konular ulusal ve uluslararası yasal belgelerde düzenlenmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 23/1 maddesinde "Herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır", Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 3. bölümü madde 6/1'de "Bu sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin özgürce seçtiği ya da benimsediği bir işte çalışarak yaşamını kazanma fırsatına sahip olma hakkını içeren çalışma hakkını tanır ve bu hakkı korumak için uygun girişimlerde bulunur" ve T.C. Anayasası 49. maddesinin "Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir." ifadeleri tüm insanların çalışma hakkını korumaya yönelik hükümler olduğu gibi yaşlıların çalışma yaşamını da koruma altına almaktadır. İnsan onuruna yaraşır bir yaşam için, her türlü haklara sahip eşit düzeyde bulunan bir işe eşit ücretin sağlanması da ayrıca bahsedilen düzenlemeler arasında yer almaktadır.

İnsan onuruna yaraşır bir yaşam sürmek temel amacı ile her vatandaş gibi yaşlılar da gelir getirici bir işte çalışabilir. 65 yaş ve sonrası dönemde bilgi, yetenek ve özellikle sağlıklarının verdiği imkânlar çerçevesinde emeklilik sonrası topluma hizmet ve

ek gelir sağlama amacıyla çalışanların yanında, ihtiyaç olmasından dolayı ekonomik gelir sağlama amacıyla çalışan yaşlılar bulunmaktadır. Aynı zamanda emeklilik süreci ile beraber gelir düşüşü yaşanması, yaşlıların bu süreçte güvencesiz ve geçici işlerde çalışmaya devam etmelerine yol açmaktadır (Demir, 2020:192).

Covid-19 salgın sürecinde getirilen ek tedbirler ve kısıtlamalar sebebiyle evlerinden çıkamayan yaşlılar, çalışma yaşamından uzak kalmışlardır ve salgın sürecinde yaşadıkları zor yaşamları bir kat daha zor hale gelmiştir. Ek olarak 65 yaş üstü nüfusun %10'undan fazlasının çalışmak zorunda olduğu, bu nedenle sokağa çıkma yasağının ek maddi yük getireceği unutulmamalıdır (Altın, 2020:54). Yaştan dolayı pek çok konuda ayrımcılıkla mücadele eden yaşlılar için Karaca (2019:269), özellikle yaşlılar gibi özel gruplar için hem grubun niteliğine uygun istihdam şekilleri yaratılması, hem de var olan istihdama katılabilmeleri noktasında yaştan doğan ayrımcılıkla savaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Covid-19 salgın sürecinde yaşa yönelik ek tedbirler kapsamında ayrımcı tutumlara maruz kalan yaşlılar, çalışma yaşamından da uzak tutulmaktadır. Dolayısıyla çalışma haklarının ihlal edildiği ifade edilebilir. Ek gelir sağlama ya da herhangi bir ekonomik beklenti içinde olmadan çalışanların dışında, ihtiyaç sebebi ile çalışma yaşamındayken, evlerinde kapalı kalarak çalışma yaşamlarından uzak durmak zorunda kalan yaşlılar, ekonomik sıkıntılar yaşamakta, bu durum da yaşlıların yaşamlarının refah düzeyinin düşmesine sebep olmaktadır.

2.6. POLİTİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL YAŞAMA KATILMA HAKKI

Yaşın ilerlemesi ile daha erken yaşlarda aktif olan hayatlar giderek yavaşlamaktadır. Bunun sebebi yaşlı bireyin kendisini geri çekmesinin yanında çoğunlukla dışlanmaya maruz kalmasıdır. Demir (2020:192), birçok savunmasız grupta olduğu gibi genellikle de yaşlı yetişkinlerin kendini geri çekmesini gönüllü olarak tercih etmeye zorlandıklarını ifade etmekte, Dağlı (2018:514) da geri çekilme kuramının öne sürdüğü şekilde kendilerine zor gelmeye başlayan etkinlikleri bırakma eğiliminin bazen kişisel tercih iken bazen de şartların zorlaması ile mecburiyet nedeniyle ortaya çıktığını ileri sürmektedir.

Sosyal ilişkilerden dışlanma, yaşlı yetişkinlere yönelik önyargıların boyutu ve toplumda var olan yaşlı algısı ile ilişkilidir (Demir, 2020:192). Yaşın ilerlemesi ve yaşamın son dönemine girilmiş olmasından dolayı artık kendisinden bir fayda sağlanamayacağı, hatta yaşlıların, yapılanlara engel olabileceği, bir yük olma düşüncesi hem yaşlılara yönelik önyargıyı arttırmakta, hem de yaşlıların geri çekilmesine, herhangi bir politik, sosyal ve kültürel faaliyete katılamamasına sebep olmaktadır.

Oysa yaşlılar refah düzeylerini doğrudan etkileyecek politikaların hazırlanması ve uygulanması aşamalarına aktif bir biçimde katılımında bulunmalıdır. Bilgi ve becerilerini genç kuşaklar ile paylaşmalıdır. Topluma hizmet etmek için çeşitli fırsatlar geliştirebilmelidir. Kendi ilgi ve yeteneklerine uygun etkinliklerine gönüllü olarak katılımında bulunmalı ve hizmet edebilmelidir (Karaca, 2019:269).

Fiziki olarak bir takım problem yaşamalarına rağmen önceki yaşlarında sahip oldukları bilgi ve becerileri genç nesillere aktarmaları, gerek politik gerekse de sosyal ve kültürel etkinliklerde söz sahibi olarak, hatta bu alanlarda yönetime katılarak bilgelik ve liderlik rolü üstlenmeleri gerekir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 21/1 maddesi de "Herkes, doğrudan ya da serbestçe seçilmiş temsilcileri aracılığıyla ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir." ifadesi ile yaşlıların yönetime katılma gerekliliği fikrini desteklemektedir. Ulusal bakış açısıyla devlet, bilimsel topluluklar, paydaşlar ve sağlık politikası yapımcıları yaşlı yetişkinler için özel bir müdahalenin planlanması ve uygulanmasında merkezi role sahiptir. Bu alanlardaki karar alma mekanizmalarında yaşlılar da yer almalıdır (Altın, 2020:56).

Yaşlıların emeklilik sonrası yaşamlarında zamanı etkin değerlendirme, ekonomik gelir elde etme, sosyalleşme, yalnızlıktan kurtulma, emeklilik öncesi bilgi ve becerilerini unutmama gibi istekler çerçevesinde sosyal ve kültürel alanda üretkenliklerini devam ettirebilmeleri gerekir. Bunun için çeşitli kurslara katılma, çalışma yaşamlarını devam ettirme, sahip oldukları bir takım yetenekleri ortaya çıkararak sanatla uğraşma yoluyla yaşamlarını aktif olarak sürdürme eğilimi göstermeleri gerekir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 27/1 maddesine göre "Herkes, topluluğun kültürel yaşamına özgürce katılma, sanattan yararlanma ve bilimsel gelişmeye katılarak onun yararlarını paylaşma hakkına sahiptir." ifadesi yaşlıların da bu haklardan yararlanabilmesi açısından önemlidir. Yaşlıların emeklilik sonrası ya da 65 ve üstü yaşlarda artık yaşamının son dönemine girdiklerine dair düşüncelerden uzak durarak kendilerini iyi hissedebilmeleri, topluma fayda sağladıklarını düşünmeleri için her günlerini etkin ve verimli değerlendirmeleri gerekir.

Yaşlıların bir kısmı kendini zorunlu ya da isteğe bağlı geri çekerken, Covid-19 salgın süreci öncesi yaşamlarını aktif yaşayan, tüm olumsuzluklara direnç gösteren yaşlılar da aktif yaşamlarını askıya alarak, kısıtlama ve tedbirler doğrultusunda evlerine kapanmak zorunda kalmışlardır. Her ne kadar bu tedbirler onları virüsten korumak için alınmış olsa da bu durum onların sosyal çevrelerinden bir süre de olsa uzaklaşmalarına neden olmuştur (Varışlı ve Gültekin, 2020:1231). Sosyal çevrelerinden kopmamaları, yalnız kalmalarını önlemek amacıyla elbette devlet, yerel yönetimler

ve hatta gönüllüler tarafından destek verilmeye çalışılsa da salgın sürecinde yaşlıların sosyalleşme alanı ve tercihi sadece elektronik sistemler olmuştur. Bu uygulama her ne kadar yaşlıların bir bakıma sosyal ortamından kopmamasını sağlamış olsa da yine de bir takım sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlardan birisi yaşlıların teknoloji ile arasının iyi olmadığı; bu konuda bilgi eksikliğine sahip olduklarıdır. İkincisi ise teknoloji üzerinden sanal sosyalleşme, belirli bir yere kadar ihtiyaçlarını karşılamakta ama daha sonra yaşlının tekrar çaresizlik yaşamasına engel olamamaktadır. Yaşlılardaki sosyal izolasyona çözüm için üretilen çoğu projenin web üzerinden ağlar ile yapılıyor olması, bu platforma aşinalığın daha az etkin olduğu veya bu kaynaklara erişim sorunu olan yoksul ve bağımlı yaşlılar için sekonder (hastalıklar ve çevresel faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan yaşlanma) bir eşitsizlik alanı doğurmuştur. İletişim kaynaklarının bu eşitsizliği salgınla mücadele, bilimsel bilginin takibi, sosyal, psikolojik ve maddi kaynaklara erişimi kısıtlamıştır (Altın, 2020:54). Özellikle yalnız yaşayan yaşlı bireylerin sosyal ve fiziki mesafeden kaynaklı olarak pek çok ihtiyaçlarını karşılayamamaları, başka bireylere zorunlu olarak muhtaç duruma gelmeleri onları hem psikolojik hem de sosyal olarak etkileyerek çevresel desteğe muhtaç hale getirmektedir (Varışlı ve Gültekin, 2020:1231).

Salgın döneminde ayrımcı kararlar ile yaşlıların diğer yaş grubuna göre evlerinde daha fazla kalmaları sağlanarak, her türlü faaliyetten ve sosyalleşmeden uzak bırakılmaları ile yaşlılara yönelik yerine getirilmesi gereken bu politik, sosyal ve kültürel yaşama katılım hakkının ihlal edildiğini ifade etmek mümkündür.

2.7. SAĞLIK HİZMETLERİNDEN YARARLANMA HAKKI

Sağlık hizmetlerinden yararlanmak, her insanın en temel sosyal haklarından birisidir. T.C. Anayasası'nın 56. maddesinde “Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler” ve “Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir” hükmü, devlet tarafından herhangi bir ayrımcılık yapılmaksızın herkese sağlık hizmetinin verilmesi için gerekli her türlü tedbirin alındığını ve denetlendiğini bildirmektedir. Anayasa'nın bu hükmüne göre herkes gibi yaşlıların da sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı vardır.

Sağlık sorunları yaşamak, bir yaşlının ekonomik durumundan sosyal yaşama katılımına kadar tüm alanları etkilediği için sağlık hizmetlerine ulaşım ve sağlık sorun-

larına uygun olarak sunulmuş olanaklara kavuşabilme, yaşlılık döneminde yaşamsal öneme sahiptir (Karaca, 2019:270). Bu önem, Covid-19 salgınının özellikle ileri yaş grubunu ve kronik hastaları tehdit ettiği iddialarından sonra daha çok artmıştır. Salgından daha çok etkilenme düşüncesi yaşlılarda korku ve paniğe yol açarak sağlıkla- rını kötü etkilemesinin yanında, devlet tarafından pek çok tedbir alınmasına rağmen yaşlıların sağlık hizmetleri konusunda da bir takım engel ve sorunlarla karşılaşma- ları, sorun sarmalarını daha da çok büyütüştür. Bu süreçte kronik hastalıkların kontrollerinin aksayabildiği, kullanılan ilaçlara erişimin zorlaşabildiği gerçeğinden hareketle ileri yaşlardaki kişilerde tedavilerin sekteye uğraması ve buna bağlı olarak hastalıkların ilerlemesi (Kutsal, 2020:3) söz konusudur.

Yaşlıların var olan hastalıklarının yanında Covid-19 salgın süreci, yaşlıların ruh sağlığını da olumsuz etkilemiştir. Devletler tarafından alınan kontrol tedbirleri de dahil olmak üzere pandeminin ve sonuçlarının, özellikle belirli yüksek riskli bireyler ve gruplar açısından, insanların sağlık hakkının bir parçası olan ruh sağlığı üzerinde ciddi etkileri olduğunun altı çizilmelidir (IACHR, 2020:5). Tufan ve arkadaşları (2020:57), Covid-19 salgınından korunmak için evden çıkmaması, yaşlıdaki mev- cut depresyonu arttırabileceğini ifade etmektedir. Yıldırım (2020:1333) da salgının kaygı, panik, belirsizlik ve risk; bireysel, toplumsal ve evrensel anlamda bir korku kültürü oluşturduğunu ifade etmektedir. Elbette ki bu durum sadece evde kalmasın- dan kaynaklanmadığı, evde kaldığı için yalnızlık, sosyalleşmeden uzaklaşma, iletişim için teknolojiyi kullanamama ve hareket kısıtlamaları gibi faktörler yaşlının psiko- lojik açıdan problemler yaşamasına da sebep olmaktadır. Ayrıca, salgın hastalığın- dan korunmak için gereken her türlü tedbiri almaya çalışırken tedbirler kapsamında evinde kalması da bazen çare olarak görülmemektedir. Çünkü yaşlı, “evinde yalnız ise dışarıdan bir takım ihtiyaçlarını karşılamayı kime yaptıracak?” sorusuna her ne kadar devletimiz açısından Vefa Destek gruplarının oluşturulması ile ya da çevrede bulunan bireyler tarafından desteklenmesi ile çözümlenmeye çalışılsa da dışarıdan yaşlıya virüs getirme ihtimali yüksek olduğu düşünülebilir. Yalnız değilse bir aile ferdi ya da bir bakıcı ile yaşıyor olsa bile bu bulaşma riskini daha da artırabilir. Evin- de çalışan birilerinin olması, duş almak, ev işlerinin desteklenmesi gibi nedenlerle bakım almak zorunda kalmak, bakımevlerinde kalıyor olmak virüse maruziyetin en- gellenmesini zorlaştırır (Altın, 2020:54).

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Covid-19 salgın sürecinde yaşlılara yönelik ayır- rımcı kararlar ve salgın hastalığının en çok yaşlıları etkilediğine yönelik söylemlerden dolayı yaşlının yaşadığı korku ile yaşlıların sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı- nın da ihlal edildiği düşünülebilir.

SONUÇ

Tüm dünyayı etkisi altına alan ve milyonlarca insanın ölümüne neden olan Covid-19 salgını sırasında dünya üzerindeki hastalığa maruz kalan tüm devletler gerekli tedbirleri almaya çalışmışlar, hastalığın yayılmasını önleme yönünde çaba sarf etmişlerdir. Ülkemizde de yaygın bir şekilde nüfusumuzu etkileyen bu hastalık nedeniyle tedbirler alınmaya başlanmıştır. Ancak, yaşlı nüfusun salgın hastalıktan önemli derecede etkilendiğinin bilimsel olarak ispatlanması nedeni ile 65 yaş ve üstü nüfusa diğer yaş gruplarından daha ağır tedbirler uygulanmıştır. Bu tedbirlerden en önemlisi, 65 yaş ve üstü bireylerin yukarıda sayılan hak ve özgürlüklerin kısıtlanması olmuştur. Bu kısıtlama nedeni ile yaşlı bireylerin yukarıda ilgili her bölümde açıklandığı şekilde hak ve özgürlüklerinde önemli derecede kısıtlamalar yapılmıştır. Bu kısıtlamaların amacı, yaşlı bireyleri korumak kadar, toplumu da korumayı içermektedir.

Bu tedbirler alındığı ölçüde yaşlı bireylerin, tedbirlerden olumsuz etkilenme düzeylerinin en aza indirilmesi, sağlık hizmetlerinin yürütülmesi, eğitim ve çalışma hakları yönünden devlet gerekli çalışmaları yapmıştır. Bunlardan bir tanesi Vefa Destek Grupları adı altında yaşlı nüfusun zorunlu gıda ihtiyaçlarının karşılanması, hastalık durumunda hastaneye götürülüp getirilmeleri için oluşturulan gruplardır. Bunların dışında kronik hastaların sağlık kurulu rapor sürelerinin hastaneye gitmeden uzatılması, 65 yaş ve üstü olup herhangi bir yerde çalışan ve geçimini buradan sağlayan bireylere sınırlı olarak kısıtlama saatlerinde işe gidip gelişlerine müsaade edilmesi, televizyon kanallarında yaşlılara yönelik moral verici ve sağlık yönünden yönlendirici programların yapılması, psikolojik anlamda telefonla destek verilmesi, yaşlılara verilen diğer hizmetler arasındadır. Ayrıca, geliştirilen mobil uygulamalar, sosyal bağlantılarının kopmaması için telefon faturalarının ödenmesine yönelik destekler, radyolarda yaşlılara yönelik özel programlar, fiziksel hareketler, psikolojik destek hatları, özellikle yalnız yaşayan yaşlılar için tavsiye ve destek hatları, çevrim içi sohbet imkanları, gazete ve dergi teslimi, resmi dairelerde yapılması gereken işlem sürelerinin uzatılması, sosyal medya ve görüntülü kapı telefonları aracılığı ile huzurevlerinde kalan yaşlıların yakınları ile temasının devam ettirilmesi, alışveriş destek hattı, gönüllü bireyler tarafından alışverişlerinin yapılması, ilaçlarının temini, hayvan sahibi olanların hayvanlarının bakımı ve gezdirilmesi faaliyetlerinin üstlenilmesi, ekonomik destek sağlanması, dünya çapında farklı devletlerde pandemi sürecinde yaşlılara yönelik yapılan iyilik hareketleridir (<https://www.age-platform.eu>, 2020). Ayrıca Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı pandemi sürecinde virüse karşı birinci derecede risk grubunda bulunan, kurum bakımında olsun ya da olmasın

bütün engelli ve yaşlı vatandaşların korunmasına yönelik çalışmalar yapmıştır (Ekiçi, 2020:148). Fakat tüm bu hizmetlerin yaşlılara ve ihtiyaç sahiplerine eşit olarak ulaştırıldığı tartışma konusudur.

Ancak, devlet tarafından alınan bu tedbirlere rağmen Covid-19 salgını sırasında yaşlı nüfus diğer yaş gruplarına göre daha fazla zarar görmüş, özellikle bireylerin sosyalleşme, eski dostlar ile bir araya gelme, yürüyüş yapıp hava alma gibi en temel ihtiyaçları kısıtlanmıştır. Her ne kadar devlet tarafından gerekli her türlü tedbirler alınmaya çalışılsa da yaşlı nüfusun evlerinde uzun saatler hareketsiz kalması, teknoloji üzerinden sosyalleşmenin kendilerine yetmediği için sevdiklerine karşı duydukları özlem ve salgın hastalığına yönelik korkudan dolayı psikolojik yönden olumsuz etkilenmelerine yeterince çözüm bulunamamıştır. Dolayısıyla, yaşlı nüfusa yönelik yapılan kısıtlama ve bu kısıtlamaların etkilerini azaltmak için ek tedbirlerden dolayı bu nüfusun aleyhine ayrımcılık konusunda önemli bir hak ihlali olduğu, ayrımcı tedbirlerden dolayı da hak ve özgürlüklerinin orantılılık ilkesini aşacak derecede kısıtlandığı, buna bağlı olarak evde veya buldukları mekanda istismara ya da kötü muameleye uğramaları, eğitim ve çalışma olanaklarından yararlanamama, politik, sosyal ve kültürel yaşama katılamama ve sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamamaya yol açtığı değerlendirilmektedir. Bütün bu hakların yerine getirilememesi, ayrımcılık yapılmadığı takdirde, kısıtlama ve tedbirler kapsamında normaldir. Ancak yaşlılara yönelik yapılan ayrımcılıktan kaynaklı daha fazla kısıtlama yapılması sebebiyle yaşlıların kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunma ve itibar görme hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı, politik, sosyal, kültürel yaşama katılma hakkı, sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı ihlal edilmiş durumda görülmektedir. Yaşlılara uygulanan hak ve özgürlüklerin kısıtlanması durumlarının diğer yaş gruplarına göre aşırıya kaçılması ve onların bu özgürlüklerini engelleyecek haline gelmesi nedeniyle orantılılık ilkesinin aşıldığı düşünülmektedir.

“Her yaşam değerlidir” sözünden yola çıkarak Covid-19 salgın sürecinin yaşlıları daha çok etkilediği ve yaşlıların diğer yaş gruplarına bu salgın hastalığı potansiyel bulaştırıcı ve zarar verici olma algısından toplumun diğer yaş grubundaki bireyleri uzaklaştırmak önemli bir adım olabilir. Çünkü, Covid-19 salgını, yaşlı yetişkinlerin hastalığı değildir ve etkileri herkes tarafından hissedilecektir (Fraser vd., 2020:694). Aksi halde yaşlılarımızı salgın hastalığından korumak için atılan her türlü adım yaşlılarımızın kendilerini kötü hissetmelerine, psikolojilerinin bozulmasına, tüm bunlara bağlı olarak kendilerini daha fazla geri çekip hastalanmalarına ya da hastalıklarının artmasına sebep olabilir. Yaşlılar, bizim kültür değerlerimizdir, toplumun paha bi-

çilmez üyeleridir (Fraser vd., 2020:694), toplumlarına önemli sosyal ve ekonomik katkılarda bulunurlar (Officer vd., 2016:710). Onları işsizlik oranının artmasına sebep olan değil, çalışma yaşamına yeni girecek gençlere tecrübelerini aktaran bilgiler olarak kabul etmek gerekir. Onları, ekonomiye yük olarak değil, sahip oldukları bilgi, tecrübe ve gönüllü çalışma istekleri ile topluma hizmet eden değerler olarak görmek gerekir.

Yaşlılara yönelik algının değiştirilmesi için medyaya önemli görevler düşmektedir. Devletler yaşlıları özellikle korumak için farklı tedbirler alabilirler. Bu tedbirler devletler arasında farklılık gösterir, bazıları yaşa dayalı ve bazıları evrenseldir; ancak asıl mesele, bu tür tedbirlerin nasıl iletildiği ve uygulandığı ve olumsuz yaş kalıplarını güçlendirip desteklemediğidir (Previtali vd., 2020:509).

Ayrımcı tutum ve davranışlara yol açmadan, bu salgının herkesi etkileyebileceği unutulmamalıdır. Yaşlılarımızı korumak için tedbir almaya çalışırken, yaşamlarının son döneminde onları daha da sıkıntıya düşürmekten, yaşamlarını zorlaştırmaktan uzak durulmalıdır. Bunları yaparken sevgi, saygı ve merhamet çerçevesi içinde hareket edilmelidir. Bunların yanında verilen psikolojik desteklerin artırılması, kuşaklar arası yardım ve dayanışmanın artırılması, uzaktan terapi mekanizmalarının kurulması, dahası bütün bunları yaparken sadece bir görev olarak değil, onlara karşı sevgi, saygı ve şefkat ile yaklaşılması gerekir.

Covid-19 salgın sürecinde yaşlıların yalnız yaşamaması, sevdikleri ile birlikte yaşamalarını sağlamak için aile birliğini güçlendirecek hizmetler yapılmalıdır. Gerek televizyon kanalları, radyo, gerekse kitle iletişim araçları aracılığıyla ailenin önemi, yaşlıların toplum için değeri, kuşaklararası bağlılık konularına ağırlık verilebilir. Yaşlının yakın sosyal çevresi, bu sürecin daha kolay atlatılmasına katkı sağlayabilir (Tufan vd., 2020:57). Sevgi, saygı ve merhametin olduğu yerde kötü muamelelerin olmayacağı düşüncesi ile bu önemli değerler, yaşlılara yaşatılmalıdır. Ayrıca, pandeminin önlenmesi, izlenmesi ve kontrol altına alınmasına ilişkin insan haklarına dayalı bir kamu politikasının, devletler arasında uluslararası işbirliği mekanizmalarını güçlendirmeye dayalı geniş, çok disiplinli bir yaklaşım gerektirdiğinin altını çizmek gerekir (IACHR, 2020:6). Salgının psikolojik boyutları ele alınırken bireysel sonuçlarının yanında aile içi şiddet gibi olumsuzlukların da değerlendirilmesi (Aşkın vd., 2020:310), yaşlılarımızın diğer savunmasız gruptakiler gibi korunması yönünde adımlar atılması önemlidir.

Covid-19 salgın sürecinde yaşlılara yönelik ayrımcı tutum ve davranışların yukarıda belirtilen yaşlı hakları üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla yapılan bu

çalışmada, Covid-19 salgın sürecinden etkilendiği düşünülen yaşlı hakları incelenmiştir. Gelecek çalışmalarda, yaşlılara yönelik diğer haklar üzerinde de değerlendirmeler yapılabilir. Yaşlı haklarına yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde yasal bir belge olmamasından dolayı, yaşlı hakları üzerine mevzuat çalışmaları yapılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Age Platform Europe. (2020). <https://www.age-platform.eu/age-news/covid-19-good-practices-and-initiatives>, (20 Mart, 2021).
- Altın, Z. (2020). Covid-19 Pandemisinde Yaşlılar, *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30 (Ek Sayı), 49-57.
- Aşkın, R., Bozkurt, Y., Zeybek, Z. (2020). Covid-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri ve Terapötik Müdahaleler, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 37, 304-318.
- Avrupa Konseyi İnsan Haklarını ve Temel Özgürlüklerini Koruma Sözleşmesi, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2712020094937009_tur.pdf, (29 Mart 2021).
- Avrupa Konseyi İnsan Haklarını ve Temel Özgürlüklerini Koruma Sözleşmesi, 4. Nolu Protokol, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, (11 Nisan 2021).
- Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0148.pdf>, (29 Mart 2021).
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insan-haklari/pdf01/203-208.pdf>, (29 Mart 2021).
- Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf>, (29 Mart 2021).
- Burnes, D., Sheppard, C., henderson, C.R., Wassel, M., Cope, R., Barber, C., Pillemer, K. (2019). Interventions to reduce Ageism Against Older Adults: A Systematic Review and meta-Analysis, *Am J Public Health*, 2019, 109(8), e1-e9.
- Çağlar, T. (2015). Refah Devleti Bağlamında Almanya'da Yaşlılara İlişkin Temel Haklar, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 39(2), 225-243.
- Dağlı, Y. (2018). Yaşlılık Dönemindeki Bireylerin Yaşlılığa İlişkin Algılarının ve Yaşam Boyu Öğrenme İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi, *Turkish Studies*, 13(27), 499-530.
- Demir, A. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Sosyoloji Öğrencilerinin Yaşlılığa Karşı Tutumları, *Kuram ve Uygulamalarda Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 12-25.
- Demir, S.A. (2020). Salgın Sürecinde Yaşlı Nüfus, Sosyal Dışlanma ve Yaş Ayrımcılığı, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(38), 186-201.
- Deniz, O., Kızırlanoğlu, M.C. (2020). Yaşlı Covid-19 Hastalarında Palyatif Bakım, M.Yürüyen içinde, *Geriatri ve Covid-19*, 54-58, 1. Baskı, Ankara:Türkiye Klinikleri.
- Doğru, O., Nalbant, A. (2012). İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, 1. Cilt, 1. Baskı, Ankara: Yargıtay Başkanlığı.
- Doğru, O., Nalbant, A. (2013). İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, 2. Cilt, 1. Baskı, Ankara: Yargıtay Başkanlığı.
- Ek, S., İlhanlı, H., Kahraman, S.Ö. (2020). Covid-19'un zayıf Halkası: Yaşlı Nüfus, *Türk Coğrafya Dergisi*, 76, 33-44.

- Ekici, E. (2020). Covid 19 Pandemisi Sürecinde Yaşlı Bireylerin Bakım Yönetimi, *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 145-152.
- Ergöner, A.T., Biçen, E., Ersoy, G. (2020). Covid-19 Salgınında Ev İçi Şiddet, *Adli Tıp Bülteni*, 25, 48-57.
- Fraser, S., Lagagé, M., Bongué, B., Ndeye, N., Guyot, J., Bechard, L., ...Tougas, F. (2020). Ageism and Covid-19: What Does Our Society's Response Say About Us?, *Age and Ageing*, 49, 692-695.
- Güleç, İ., Çelik, S., Demirhan, B. (2012). Yaşam Boyu Öğrenme Nedir? Kavram ve Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme, *Sakarya University Journal of Education*, 2(3), 34-48.
- IACHR Inter-American Commission on Human Rights, *Pandemic and Human Rights in the Americas*, Resolution No.1/2020 (Adopted by the IACHR on April 10, 2020), <https://www.oas.org/en/iachr/decisions/pdf/Resolution-1-20-en.pdf>, (02 Mart 2021).
- İçişleri Bakanlığı. (2020). 65 Yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi (21.03.2020), <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi>, (19.03.2021).
- Karaca, N.G. (2019). Uluslararası İlke ve Standartlar Bağlamında Yaşlı Hakları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları, *Sosyal Güvenlik Dergisi*,9(2), 255-274.
- Karan, U. (2013). Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı, S. İnceoğlu içinde, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa, 1. Baskı, Ankara: Avrupa Konseyi.
- Kartal, C.B. (2013). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(2), 63-87.
- Kaya, P.A., Yılmaz, E. (2017). Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Çalışma Hakkı, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 70(2016/1), 55-80.
- Kunig, P. (2017). "Özgürlük ve Güvenlik" (Çev.Çiğdem Vardar). Anayasa Yargısı Dergisi, 34, 17-23.
- Kutsal, Y.G. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecine Yaşlılık Perspektifinden Bakış, Y.G.Kutsal ve D.Aslan içinde, *Covid-19 Pandemi Sürecinde İleri Yaş Grubuna Yaklaşım*, Türk Geriatri Derneği, 1-11. Ankara.
- Lebret, A. (2020). Covid-19 Pandemic and Derogation to Human Rights, *Journal of Law and the Biosciences*, 1-15.
- Milli Eğitim Bakanlığı Temel Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>, (12 Şubat 2021).
- Mingazov, L.H. Sinyavskiy, A.A. (2020). The Restrictions of Human Rights During COVID-19 Pandemic, *Utopia y Praxis Latinoamericana*, 25(12), 150-156.
- Officer, A., Schneiders, M.L., Wu, D., Nash, P., Thiagarajan J.A., Beard J.R. (2016). Valuing Older People: Time For a Global Campaign to Combat Ageism, *Bulletin of the World Health Organization*, 94, 710-710A.
- Olsson, İ.A. (2019). Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Yaşlı Hakları, *Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 3, 39-47.

- Previtali, F., Allen, L.D., Varlamova, M. (2020). "Not Only Virus Spread: The Diffusion of Ageism during the Outbreak of COVID-19, *Journal of Aging & Social Policy*, 32(4-5), 506–514.
- Şahbaz, İ. (2004). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Kişi Özgürlük ve Güvenliği, *TBB Dergisi*, 55, 201-225.
- Şirin, T. (2018). Özgürlük ve Güvenlik Hakkı, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-1, Ankara: Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi.
- Taşdelen, B. (2020). Covid-19 Salgın Sürecinde Yaşlılığa Bakış: 280 Karakter Yaşlılar Hakkında Ne Söylüyor?, *Turkish Studies*, 15(6), 877-891.
- Tufan, İ., Koç, O., Dere, B., Gürdal, F.Y., Ayan, F.S., Özgür, Ö., ... Başbüyük, H.H. (2020). Yaşlıların "Sokağa Çıkma Yasağı" Üzerine Görüşleri: Telefon Anketi, *Geriatrik Bilimler Dergisi*, 3(2), 51-59.
- Turan, S. (2005). Öğrenen Toplumlara Doğru Avrupa Birliği Eğitim Politikalarında Yaşam Boyu Öğrenme, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 87-98.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, (29 Mart 2021).
- Türkiye Psikiyatri Derneği. (2019). *Karantinanın Ruhsal Etkileri ve Koruyucu Önlemler*, <https://psikiyatri.org.tr/TPDData/Uploads/files/KarantinaCOVID.pdf>, (29.03.2021).
- Varişli, B., Gültekin, T. (2020). Yaşlı Ayrımcılığının Pandemi Hali: Covid-19 Sürecinde Kuşaklararası Etkileşimin Dönüşümü, *Turkish Studies*, 15(4), 1227-1237.
- World Health Organization. (2020). Ageing and Life Course, <https://www.who.int/ageing/ageism/en/>, (22 Mart 2021).
- Yamin, A.E., Habibi, R. (2020). *Human Rights and Coronavirus: What's at Stake for Truth, Trust, and Democracy?*, <https://www.hhrjournal.org/2020/03/human-rights-and-coronavirus-what-at-stake-for-truth-trust-and-democracy/>, (2 Mart 2021).
- Yıldırım, S. (2020). Salgınların Sosyal-Psikolojik Görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) Pandemi Örneği, *Turkish Studies*, 15(4), 1331-1351.